

A Szepesség bányászati és kohászati emlékei

Technické pamiatky spojené s banskou a hutníckou činnosťou na Spiši. III. časť. Severozápadná časť Spiša. Spíšská Nová Ves, 2014. 229 p. A/4. ISBN 978-80-971834-2-4

HADOBÁS SÁNDOR

A *Szepesség* a történelmi *Magyarország* egyik legnevezetesebb ércbánya-vidéke volt. A terület a trianoni határok megvonása után, a csehszlovák államban is fontos szerepet játszott az iparágban. Az 1960-as évektől a fokozatos hanyatlás jelei mutatkoztak, s mire 1993-ban létrejött az önálló *Szlovákia*, az itteni ércbányászat és a rátelepülő kohászat már elvesztette jelentőségét, majd gyakorlatilag teljesen megszűnt. A termelés befejeződése után százával maradtak vissza a különböző műszaki és egyéb objektumok, melyek funkció és gazda híján lassan pusztulnak vagy szándékos rombolás áldozataivá válnak. Ezekhez csatlakozik a távolabbi múlt hagyatéka, a sok évszázadra, vagy talán évezredre visszanyúló bányászat és fémművesség fennmaradt gazdag emlékegyüttese.

Az iglói székhellyel működő *Banický spolok Spiš* a szepesi bányászok szakmai-hagyományörző szervezete. Tagjai között megtalálhatók az egykori ércbányászok és kohászok, valamint a mai bányaipar (hiszen a kő, kavics, homok és más ásványok termelése természetesen továbbra is folyik) képviselői egyaránt. Az egyik fő feladatuknak tekintik, hogy felhívják a figyelmet a térség bányászati és kohászati emlékeire, és megismertessék a szélesebb nyilvánosságot a két egymásra utalt szakma szepességi történetével. Ezt a szándékot 2007. október 19-én nyilatkozatban is megerősítették.

Az elhatározást tettek követték: munkájuk eredményeként sorra láttak napvilágot a bányászat és a kohászat technikai emlékeiket dokumentáló kötetek. 2008-ban *Igló* és a város történelmi területe (*Novoveská Huta, Hnilčik, Hnilec, Mlynky*)¹ került sorra. A 2012-ben megjelent második kötetben *Gölnicbánya* és vidéke szerepel. A jelen ismertetésünk tárgyát képező harmadik rész, amely 2014 végén hagyta el a nyomdát, a *Szepesség* északnyugati részének anyagát adja közre. Az 1918-ig terjedő időszakra nézve magyar szempontból is fontos munka pillanatnyilag itt tart, de már folynak az előkészületek a negyedik kötet kiadására, mely az *Iglótól* keletre eső térséget dolgozza fel. A nagy vállalkozás így válik majd teljessé. Mindezeket *Vladimir Klaučo*, a *Banický spolok Spiš* elnökének a 3. részhez írt utószavából tudtuk meg. (A könyvek kiadásában nagy szerepet játszott a „*Rochus – rozvoj Spiša*” nevű nonprofit szervezet, és pénzügyi támogatást nyújtott hozzá Szlovákia kulturális miniszteriuma is.)

A szóban forgó kötetet, az előzőekhez hasonlóan, a lőcsei építész-házaspár, *Peter Kling* és *Adriana Klingová* (mindketten a hivatalos szlovákiai építészeti örökségvédelemben munkálkodnak) szerkesztette. Az egyes részek szerzői a már említett *Klingová* mellett jeles helyi bányász-történész szakemberek: *Jozef Daniel*, *dr. Adrián Harničár* és *Marián Jančura*. A kutatást és az anyaggyűjtést a szakirodalom és a terepi felvételek mellett több levéltártban végezték, amelynek eredményeként számos, eddig közöletlen iratot, térképet és archív fotót hoztak nyilvánosságra a kiad-

¹ A könnyebb azonosíthatóság kedvéért közöljük a szövegben előforduló szlovák helységnevek magyar megfelelőit említésük sorrendjében: *Novoveská Huta – Iglóhuta*; *Hnilčik – Kishnyilec, Kisnyilas, Szepespatak*; *Hnilec – Nagyhnyilec, Nagynyilas*; *Mlynky – Hollópatak*; *Švábovce – Svabóc, Svábfalva*; *Kišovce – Kissóc (Hôrka [Lándzsásötöfalu] része)*; *Stratená – Sztracena*; *Hrabušice – Káposztafalva*; *Smižany – Smizsán, Szepessümeg*; *Hranovnica – Szepesvéghely*; *Vernár – Vernár*; *Mengusovce – Menguszfalva*; *Lučivna – Lucsivna*; *Štôla – Stôla*; *Spišská Teplica – Szepesapolca*; *Poprad – Poprád*; *Vikartovce – Vikartóc*; *Kravany – Kravján*; *Spišské Bistré – Hernádfalu, Kubach*; *Šuňava – Szépfalu*; *Štrba – Csorba*.

ványban. A ma is fellelhető objektumokról saját színes felvételeket közölnek (a többségüket *P. Kling* készítette), szám szerint körülbelül háromszázat.

A könyv anyaga 4 részre tagolódik, ezekből az első három a *Szepesség* északnyugati részének egy-egy területét tárgyalja.

Az első a *Poprádtól* délkeletre eső, egymással szomszédos *Švábovce* és *Kišovce* községek térségében folyt jelentős mangánbányászattal foglalkozik. (6-97. old.) Mivel nagyrészt a 20. századra esett, ennek hagyatékként maradtak fenn a legnagyobb számban a különböző típusú dokumentumok és műszaki-építészeti emlékek. A mangánlelőhely geológiájának rövid ismertetése (*M. Jančura*) után a bányászat története (*A. Klingová*) következik a kezdetektől a második világháború végéig. *Kišovcén* az 1850-es évekre, *Švábovce*n 1870-re tehető a termelés megindulása, amely nem csak mangánra, hanem vasércre is irányult. A fejlődést és az üzemi adatokat a *Magyar Bánya-kalauz* kötetei alapján mutatja be a 19. század végéig. Ezután az adományozott bányatelkek részletes felsorolása és leírása szerepel a bányakönyvek alapján, majd a bányászati jogosítványok tulajdonosait ismerhetjük meg (*A. Klingová*). Az utóbbiak között voltak a *Coburgok*, a *Szent-Iványiak*, *Ernst Prihradny*, továbbá neves hazai és külföldi bánya- és kohótársaságok, ami az ércelőfordulás fontosságát bizonyítja. A továbbiakban a 20. század elejétől a második világháború végéig, onnan pedig a legutóbbi időkig követhetjük nyomon a mangántermelés történetét (*M. Jančura*), amely 1971-ben fejeződött be. A bányaműveket, a fejtési technológiát és az üzemi építményeket is sorra veszi a következő fejezet (*M. Jančura*). A fennmaradt objektumok bemutatása zárja a švábovce-kišovcei mangánbányásatról szóló szakaszt (*A. Klingová*). Ebben a rövid szöveges bevezető után összesen 44 ábra szerepel, térképek, üzemi létesítmények, lakóházak, munkás csoportképek vegyesen.

A következő rész (98-130. old.) a II. terület, az úgynevezett „*Szlovák paradicsom*” (*Slovenský Raj*) és környéke emlékeit veszi számba (*J. Daniel* és *A. Klingová*). (*A Szlovák paradicsom a Dobšina és Igló között* elterülő erdős-hegyes vidék, sok turisztikai nevezetességgel, nemzeti parki státusszal.) Itt a bányászati tevékeny-

ség kevésbé volt jellemző, szemben a vasművességgel. Az utóbbinak három jelentős telephelyét ismertetik a szerzők.

Stratenán gróf Csáky László 1815-ben a megszűnt kincstári réz-olvasztó helyén nagyolvasztót létesített, de nem telepített mellé feldolgozó-üzemet. A nyersvas frissítésére a *Csáky-uradalom Hrabušice* határában rendezkedett be: a nagyolvasztó beindításával egyidőben két frissítőhámort és egy nyújtóhámort állított fel. Az 1830-as években az iglói *Trangous Lajos* bérelte a két üzemet, majd 1841-ben megvásárolta a *Coburg* hercegi vállalkozás. *Hrabušice* 1881-ben, *Stratená* 1927-ben fejezte be a termelést. Két érdekesség: egy ideig a mecenzéfi vashámorosok a hrabušicei finomított vasat dolgozták fel szerárúvá; a sztracenai nagyolvasztó nevezetessége, hogy az elsők között szerelték fel levegő-előmelegítő berendezéssel a kor neves kohász szakembere, *Müller János* kísérletei alapján.

A térség harmadik nevezetes vasműve *Smižanyban* volt, amit *gróf Csáky István* létesített 1805-ben. Az üzemet két különálló telep alkotta, egy nagyolvasztóval, három frissítő- és egy nyújtóhámormmal, 120 munkással. 1838-ban a *Prihradny-család* (egyek források szerint *Ernő*, mások szerint *Dániel*) vette bérbe, és nagyarányú fejlesztésekbe kezdett. Ennek nyomán *Szepes megye* egyik legnagyobb, országosan is jelentős vasműve lett. 1887-ben fejezte be működését, miután nem vehette fel a versenyt az akkoriban létrejövő vasipari nagyvállalatokkal.

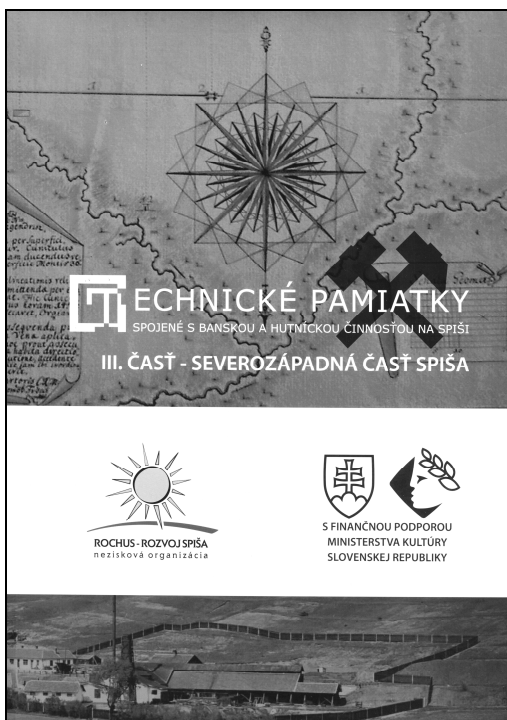
Ebben a részben olvashatunk még a hrabušicei tőzégbányászatról és a smižsáni sóraktárról is. (*J. Daniel.*)

A szöveget térképek és fotók egészítik ki (összesen 26).

Megjegyezzük, hogy ezzel a területtel kapcsolatban viszonylag új magyar nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre (elsősorban *Remport Zoltán* munkáira gondolunk, például: *Vasgyártás a Szepes megyei Smižsánban a 19. század első felében, Történelmi Szemle*, 1993. 1-2. sz.), amit a szerzők a jelek szerint nem ismernek vagy nem használtak. Viszont örömmel fedeztük fel a *Hrabušicéről* szóló részben a *Trangous Lajossal* kapcsolatos hivatkozást a *Bányászattörténeti Közlemények* egyik, 2010-ben megjelent tanulmányára (*Trangous Lajos, a reformkor sikeres bánya- és kohóvállalkozója*), amely bizonyára az internetes hozzáférés alapján történt.

A III. szakasz a *Szepesség* nyugati részének emlékeit regisztrálja, ahol az előbbiekhöz képest szerényebb volt a bányászati-kohászati tevékenység. Ennek ellenére sok objektum maradt fenn és dokumentálható ezen a területen is, mert a kiterjedt kutatás és a néhol eredményes termelés mindenütt hagyott nyomokat maga után. Errefelé elsősorban vaskő, rézérc és ezüst vonzotta a vállalkozókat.

A könyvnek ez a terjedelmes része (131-209.old) teljes egészében A. *Harničár* munkája, aki korábban (szerzőtársakkal együtt) több tanulmányt közölt a témában a prágai *Národní Technické Muzeum* szakkiadványaiban. Történelmi bevezetőjében megállapítja, hogy a területről nagyon kevés adat áll rendelkezésre; a legjobban talán *Hranovnica* és *Vernár* iparági tevékenysége dokumentálható.

A könyv borítólapja.

Ezután a fennmaradt bányaművek ismertetése következik, igen sok (összesen 170!) ábra segítségével. A térképek, dokumentumok mellett a bányászati kutatás és termelés nyomai (tárónyílások, horpák stb.) szerepelnek a fotókon, a következő települések közigazgatási területéről: *Mengusovce-Lučivna* (a *Bôrik* nevű dombvonulatban), *Štôla*, *Lučivna-Lopušná dolina*, *Spišská Teplica*, *Poprad-Kvetnica*, *Vikartovce*, *Kravany*, *Spišské Bistré*, *Hranovnica*, *Vernár*, *Šuňava*, *Štrba*.

A könyv záró, IV. szakasza egy sokáig „tilosnak” számító témát tárgyal: a *Kozie chrby* hegyvonulatban (magyarul *Kecske-hát*, *Poprádtól* délnyugatra, az *Alacsony-Tátra* előterében, a legmagasabb pontja 1255 m) egykor folyt uránkutatást és -termelést (*J. Daniel*, 210-227. old.) A feltárások 1951-52-ben kezdődtek, és több település határára kiterjedtek. Főleg a *Dúbraván*, a *Kozie chrby* legkeletibb részén vezettek eredményre (*Spišský Štiavnik*, *Švábovce*, *Kravany*, *Vikartovce*). A termelés a lemélyített aknában az 1960-as évek második felében indult meg, de nem volt jelentős, és 1971-ben már be is fejeződött. A felszínre hozott uránércet további feldolgozásra vasúton *Csehországba* és talán *Ukrajnába* szállították.

Összegezve a könyvről elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a szerzők – az előző kötetekhez hasonlóan – ezúttal is hiánypótló munkát végeztek, melynek köszönhetően részletes, jól dokumentált és megbízható áttekintést nyerhetünk a *Szepesség* újabb régiójának bányászati és kohászati emlékeiről. Érdeklődéssel várjuk a tervezett negyedik, befejező kötetet.

